

Tidligere rammet bestemmelsen også unnlatelse av å hindre ulovlig svangerskapsavbrudd – § 245. Da moren ikke lenger kan straffes for ulovlig svangerskapsavbrudd, kunne det umiddelbart synes å måtte medføre at heller ikke mannen kan straffes for å ha latt være å gripe inn. Dette underbygges av at det kreves at moren må tilsikte en «forbrytelse» – noe som strengt tatt ikke er tilfellet når hun ikke kan straffes for handlingen.

Unnlatelsen må likevel være straffbar: Begrunnelsen for endringen av § 245 var at man ikke lenger fant det i pakt med tiden å straffe moren. Bestemmelsens første ledd viser likevel at man fortsatt regner det som moralsk forkastelig for andre å delta i eller å medvirke til avbrytelsen. Revisjonen av § 245 kan derfor neppe tillegges vekt for tolkingen av § 241.

2.3. Strl. § 241 forutsetter at mannen ikke har medvirket til forbrytelsen, f.eks. medvirkning til barnedrap. Er det tilfellet, straffes han for medvirkning til den og ikke etter § 241.

3. Medvirkning er ikke straffbar. Enkelte personer som står kvinnen nær, kan imidlertid etter omstendighetene straffes etter § 389.

4. Forsøk er straffbart, jfr. § 49, men slik loven er formulert, er fullbryttet forbrytelse neppe betinget av at moren faktisk utfører eller forsøker å utføre noen av de aktuelle handlingene, jfr. Skeie II s. 101. Den rådende oppfatning i teorien er likevel motsatt, jfr. Urbye s. 105, Hagerup, Straffeloven s. 256 og Kjerschow s. 599-600.

5. Skyldkravet er forsett, jfr. § 40. Se dog pkt. 2.1 om «vet» som innebærer at det ikke er tilstrekkelig med sannsynlighetsforsett i relasjon til kunnskap om kvinnens hensikter.

6.1. Straffen er fengsel inntil 3 år.

6.2. Etter annet punktum forhøyes strafferammen til 4 år dersom forbrytelsen har «hatt barnets død til følge». Denne forhøyelsen av strafferammen forutsetter at skyldkravet i § 43 er oppfylt.

Det er ikke straffskjerpingsgrunn at kvinnen har drept fosteret.

7. Virkeområdet er som for § 135 a, se kommentaren til § 135 a pkt. 9.

8. Påtalen er ubetinget offentlig, jfr. § 77.

Magnus Matningsdal

Straffeloven § 242

§ 242

Den, som hensætter en anden i hjælpeløs Tilstand eller medvirker hertil, straffes med Fængsel indtil 3 Aar.

Paa samme Maade straffes den, som retsstridig forlader i hjælpeløs Tilstand nogen, som staar under hans Varetægt, eller som han pligter at ledsage, befordre, modtage eller paa anden Maade drage Omsorg for, eller lader nogen saadan Person forblive i hjælpeløs Tilstand, saa-

velsom den, som ved Forledelse eller Tilskyndelse medvirker hertil.

Har Forbrydelsen havt Døden eller betydelig Skade paa Legeme eller Helbred tilfølge, straffes den skyldige med Fængsel indtil 6 Aar.

Offentlig paatale finner ikke Sted uden fornærmedes Begjæring, medmindre Forbrydelsen har Døden tilfølge, eller almene Hensyn kræver Paatale.

Forarbeider

Ot.prp. nr. 12 (1889) s. 9-10, SKM 1888 s. 43, SKM s. 222-223.

Endringer

Ingen.

Litteratur

Urbye s. 77-83, Kjerschow s. 601-603, Andenæs, Straffbar unnlatelse, særlig s. 339-361, 381-390, 399-400, 405-407, 413-414, 418-419 og 425-429, Skeie II s. 52-55 og 81-84, Andenæs/Bratholm s. 95-97.

Første ledd

1. Første ledd rammer den som «hensætter en anden i hjælpeløs Tilstand». Hjelpeløsheten må skyldes den aktuelle handlingen. Bestemmelsen rammer enhver som hensetter andre i en hjælpeløs tilstand, og det behøver ikke bestå noe bestemt pliktforhold mellom partene.

«Hensætte» viser at den hjelpeløse tilstand må fremkalles ved en positiv handling. Det kunne riktignok tenkes at første ledd også rammer unnlatelse når det består et pliktforhold mellom partene. Men det synes mest naturlig å anvende annet ledd på disse tilfellene, jfr. Urbye s. 78-79.

2.1. Uttrykket «hjælpeløs Tilstand» brukes i flere av straffelovens bestemmelser, og kan ikke uten videre tolkes likt i samtlige relasjoner. I denne relasjon er det et sentralt moment at opphavet til bestemmelsen er den tidligere straffetrusselen i NL 6-6-10 mot utsetting av barn. Når dette ses i sammenheng med kapitteloverskriften, viser det at fornærmede må komme i en situasjon som representerer fare for liv, legeme eller helbred.

Det kreves mao. at fornærmede trenger hjelp uten at hjelp er for hånden. Denne situasjonen må volde fare for skade på legeme eller helbred. Men sannsynligheten for skade behøver ikke være særlig stor. Det er tilstrekkelig at man erfaringsmessig må regne med at skade kan inntre, jfr. Urbye s. 80.

Hvorvidt tilstanden er «hjælpeløs», beror dermed bl.a. på fornærmedes evne til å hjelpe seg selv – mao. om vedkommende er barn eller voksen, syk osv. Det har også betydning om det er sannsynlig at andre vil komme til hjelp. Dette gjelder særlig dersom situasjonen først blir kritisk etter en tid – f.eks. hvor fornærmede befinner seg på en holme uten mulighet for å komme i land på egen hånd. Ved påkjørsler fritar derimot neppe hjelp fra utenforstående motorvognføreren fra å oppfylle hjelpeplikten, jfr. 69/941.

Tilstanden er heller ikke «hjælpeløs» når gjerningspersonen oppholder seg i nærheten, for om nødvendig å komme til hjelp før det oppstår fare. Det samme gjelder om han planlegger å komme tilbake før det skjer. Dette skyldes at «fornærmedes» egen oppfatning av situasjonen ikke er avgjørende verken positivt eller negativt.

«Hjælpeløs» forutsetter at «fornærmede» var i live da hjelpen skulle vært gitt eller da hensettelsen fant sted, jfr. 77/884. Tror den skyldige uriktig at vedkommende er i live, foreligger det i tilfelle et utjenlig forsøk som også er straffbart.

2.2. «Tilstand» viser at situasjonen må ha en viss varighet. Kjerschow nevner som eksempel at det ikke alltid kan regnes som en «Tilstand» om noen avfyrer et skudd mot en annen slik at vedkommende utsettes for livsfare (s. 568). Tilstanden behøver ikke være særlig langvarig. Ved Gulating lagmannsretts dom av 11. mars 1987 i sak nr. 62/1987 ble således en mann dømt for å ha kjørt sin bil noen hundre meter gjennom gater i Bergen med høy hastighet med en politimann hengende fast på bilens stiggrett. Domfelte hadde lukket sidevinduet slik at politimannens hender satt fast.

Hvor lenge tilstanden må vare, avhenger av hvilken tid som kreves før den blir farlig. Oppstår faren først etter en tid, må man i tilfelle subsumere forholdet under andre bestemmelser – f.eks. som ulovlig frihetsberøvelse dersom tilstanden er så kortvarig at den først på et senere tidspunkt ville skape en faresituasjon. Dette gjelder selv om fornærmede for så vidt må sies å ha vært hjelpeløs i den mellomliggende tid. Urbye nevner som eksempel at man sommers dag setter en person som ikke kan svømme i land på en holme hvor vedkommende må vente til fjære sjø før det er mulig å vade i land (s. 80-81).

2.3. Som eksempel på hjelpeløs tilstand nevnes i Ot.prp. nr. 12 (1889) s. 10 første spalte at man kaster loss en båt som det befinner seg en person i, slik at vedkommende gis elementene i vold, eller at noen kaster ut i vinterkulden en person som har sittet hos vedkommende og drukket til han var døddrukken. I SKM 1888 s. 43 annen spalte er det derimot uttalt at et barn ikke er «hjælpeløs» om en mor på en jernbanestasjon får en ukjent til å ta seg av hennes barn under påskudd av å skulle kjøpe billett, men i stedet forsvinner. Det er tvilsomt om dette gjelder i enhver situasjon, jfr. Urbye s. 81-82.

Sykdom o.l. kan også gjøre tilstanden «hjælpeløs». Strl. § 242 kan derfor etter omstendighetene ramme unnløstelse av å skaffe syke eller fødende tilstrekkelig legehjelp. Til illustrasjon kan nevnes at i 48/246 ble en lege ved Berg interneringsleir dømt for forbrytelse mot § 242 under henvisning til at han hadde utført en mangelfull undersøkelse av en innsatt, slik at denne ikke kom på sykehus og dermed ble utsatt for unødige plager og lidelser ved å bli sengeliggende med kreft under de dårlige forhold som rådet i leiren.

Fra rettspraksis kan også 54/674 nevnes: Tiltalte hadde vært sammen med en annen om et ran. Spørsmålet til lagretten var: «Er tiltalte L skyldig i rettsstridig å ha forlatt i hjelpeøs tilstand noen som har pliktet å dra omsorg for eller å ha latt noen sådan person forbli i hjelpeøs tilstand, derved at han til tid og sted som nevnt i spørsmål 7 etter at B ved det der beskrevne ran var slått bevisstløs og etter at B var brakt opp på dekket og over på en annen båt, forlot båten og gikk på kaien og overløt B alene sammen med tiltalte T, som i tiltaltes påhør hadde gitt uttrykk for at han ville ta B av dage?» Høyesterett kom til at fornærmede i denne situasjonen var i en hjelpeøs tilstand.

3. Medvirkning er særskilt nevnt og dermed straffbar. Se 88/737 (l.nr. 59B) til illustrasjon.

4. Forsøk er straffbart, jfr. § 49. Forbrytelsen er fullbyrdet når den skyldige har brakt fornærmede i en hjelpeøs tilstand.

Det hindrer ikke straff for fullbyrdet forbrytelse at fornærmede får hjelp før skade er inntrådt. Dette skyldes at det ikke er noe straffbarhetsvilkår at skade har skjedd.

5. Hensettelsen må være rettsstridig. Første ledd kan derfor ikke anvendes dersom den er rettmessig, f.eks. pga. nødrett eller nødverge. Forlater man vedkommende deretter i hjelpeøs tilstand, kan derimot annet ledd etter omstendighetene være anvendelig, jfr. pkt. 8.1.

Samtykke er antakelig straffrihetsgrunn med mindre det er fare for livet eller betydelig skade på legeme eller helbred, jfr. Skeie II s. 53 og Andenæs s. 180.

6. Skyldkravet er forsett, jfr. § 40.

7. Straffen er fengsel inntil 3 år.

Annet ledd

8.1. Etter annet ledd straffes den som rettsstridig «forlader» i hjelpeøs tilstand «nogen, som staar under hans Varetægt, eller som han pligter at ledsage, befordre, modtage eller paa anden Maade drage Omsorg for». Det samme gjelder om man lar noen slik person «forblive i hjelpeøs Tilstand». Siden de to alternativene er likestilt, er det ikke nødvendig å trekke noe skarpt skille mellom dem.

Mens første ledd rammer den aktive handling, rammer annet ledd unnløstelse av å oppfylle en handleplikt.

Unnlåtelsen må være «rettsstridig». Det må dermed på en eller annen måte bestå et pliktforhold mellom partene. Denne plikten kan være begrunnet i lov (f.eks. forholdet mellom foreldre og barn), avtale (f.eks. en fjellfører eller barnepasser), offentlig stilling (en polititjenestemann omfattes antakelig av bestemmelsen, jfr. Andenæs/Bratholm s. 97). Plikten kan også være begrunnet i mer alminnelige rettsgrunnsetninger. F.eks. kan en forutgående handling fra gjerningspersonens side utløse en handleplikt.

Det siste typetilfellet er for det første aktuelt ved forutgående legems-krenkelser fra gjerningspersonens side. Da har man en hjelpeplikt overfor offeret, jfr. 54/674 og 85/124 (ransoffer) samt 69/1185 (legemsfornærmelse som hadde medført at offeret hadde falt i sjøen). Også den som har vært sammen med den som har utført den legemskrenkelsen som har forårsaket den hjelpeløse tilstanden, kan etter omstendighetene ha en hjelpeplikt, jfr. 86/288 og 88/154. I 73/817 finner man dessuten et eksempel på at en mor som hadde utsatt to små barn for alvorlig mishandling, også ble dømt etter § 242 annet ledd for å ha latt dem forbli i hjelpeløs tilstand ved å unnlate å skaffe legehjelp. I dette tilfellet fulgte hjelpeplikten også av foreldresansvaret.

Et særlig spørsmål oppstår når den farefremkallende handling er rettmessig, f.eks. pga. nødverge eller nødrett. Andenæs (annen utgave) s. 148-149 nevner som eksempel at «en person blir overfalt en vinterkveld på en ensom landevei. Han er bevæpnet og får gjort overfallsmannen uskadelig ved et skudd gjennom låret; deretter går han sin vei og overlater overfallsmannen til sin skjebne. Tilføyelsen av skaden var en rettmessig nødvergehandling, og en kan neppe trekke den overfalte til ansvar for forsettlig eller uaktsomt drap om overfallsmannen dør av kulde eller blodtap. Antagelig kan en heller ikke anvende bestemmelsene i § 242, 2. ledd om krenkelse av omsorgsplikt, bare den alminnelige nødhjelpbestemmelse i § 387. Den overfalte bør neppe ha noen strengere omsorgsplikt overfor overfallsmannen enn en tredjemann ville ha.»

Denne læren er svært formalistisk. Det er tross alt en viktig kvalitativ forskjell mellom selv å ha forårsaket en hjelpeløs tilstand og å være en tilfeldig tredjemann. Når angriperen i tillegg er uskadeliggjort, bør det i alle fall være adgang til å anvende § 242 annet ledd om den angrepne går sin veg uten å hjelpe angriperen. I 78/147 gikk for øvrig Høyesterett et hakk lenger ved å opprettholde en lagmannsrettsdom hvor den angrepne var dømt for forsettlig drap. Men det må tilføyes at denne saken ikke var helt parallell med Andenæs' eksempel. Andenæs har utelatt eksempelet i tredje utgave, se s. 132-133.

Et annet praktisk viktig tilfelle er at man kjører videre etter å ha kjørt ned og skadet en annen. Kan skadelidtes tilstand karakteriseres som «hjelpeløs», kan § 242 annet ledd anvendes i stedet for vtrl. § 12 første ledd, jfr. 55/328. I 69/941 kom Høyesterett til at denne plikten gjelder selv om føreren ikke kan legges noe til last for påkjørselen.

I den siste saken uttalte Høyesterett dessuten som et obiter dictum at § 242 annet ledd og vtrl. § 12 første ledd kan anvendes i konkurrans. Norsk Retstidende gir ikke noe eksempel på at det har skjedd, og i 55/328 begren-

set Høyesterett dommen til § 242 annet ledd, selv om påtalemyndigheten hadde anført at bestemmelsene kunne anvendes i konkurrans. Konkurrans er derfor antakelig utelukket med mindre påkjørselen også har medført skade på dyr. Derimot er det ikke tvilsomt at vtrl. § 12 tredje ledd kan anvendes i konkurrans – noe som for øvrig skjedde i 69/941. Se også 69/505.

Høyesterett har i noen saker prøvd om tiltalte i påkjørselstilfellene har forlatt skadelidte i «hjelpeløs» tilstand, jfr. 67/941 og 69/941. Se også 77/884 om muligheten for å anvende bestemmelsen på passasjerene.

I 85/1307 uttalte Høyesteretts kjæremålsutvalg ved behandlingen av et kjæremål over en fengslingskjennelse at «den omstendighet at A hadde tatt fornærmede inn i sin leilighet og gitt ham losji for natten, ikke uten videre (er) tilstrekkelig til at A hadde pådradd seg en slik omsorgsplikt» som § 242 annet ledd forutsetter (s. 1309).

Statsadvokaten utferdiget likevel tiltaltebeslutning etter denne bestemmelsen. Under hovedforhandlingen nektet retten å stille spørsmål etter § 242, slik at lagretten bare ble forelagt spørsmål etter § 387 første ledd nr. 1. Etter anke fra statsadvokaten ble dommen opphevet under henvisning til at retten av retts-, men ikke av bevisgrunner kan nekte å forelegge lagretten et spørsmål, jfr. 86/1070. Høyesterett uttalte at man ved avgjørelsen av om tiltalte hadde omsorgsplikt etter § 242 annet ledd måtte «legge vekt på tiltaltes samlede adferd. Løsningen vil således måtte bero på en totalvurdering, og i den vil inngå momenter som ikke vil kunne finne plass i beskrivelsen i spørsmålsskriftet, men som partene vil komme inn på i sin prosedyre, og som lagmannen vil kommentere i rettsbelæringen. Ved den fremgangsniåten som her er valgt, er lagretten blitt avskåret fra å foreta en slik totalbedømmelse som påtalemyndigheten ønsket» (s. 1072). Tiltalte ble dømt etter § 242 da saken ble behandlet for andre gang, jfr. Gulating lagmannsretts dom av 11. mars 1987 i straffesak nr. 62/1986. Se også 88/154.

8.2. Det er likegyldig om fornærmede allerede er i en hjelpeløs tilstand, eller om han først kommer i det ved den skyldiges unnlåtelse, jfr. Urbye s. 78-79 og Kjerschow s. 602. Det klassiske eksempelet er fjellføreren som etter en heftig krangel forlater en turist midt på vidden i et kraftig uvær. Men forutsetningen er at det er årsakssammenheng mellom den skyldiges opptreden og inntredenen av den hjelpeløse tilstand.

8.3. Annet ledd presiserer uttrykkelig at unnlåtelsen må være «rettsstridig». I Ot.prp. nr. 12 (1889) s. 10 er det uttalt at denne tilføyelsen ble tatt med for å utelukke «at Straf kommer til Anvendelse i Tilfælde, hvor Vedkommende ikke har handlet anderledes, end han efter almindelige Begreber kan forsvare. Saadanne Tilfælde kan lettelig tænkes. Om f.Ex. en Mand har paataget sig at føre en Anden over et Fjeld, og de underveis overfalles af Snestorm, bør Føreren, forsaa vidt han har opbudt al sin Kraft for at redde den Anden, ikke kunne straffes, om han forlader ham, naar Omstændighederne er blevne saadanne, at begge med Sikkerhed kan forudsees at ville omkomme, hvis han ikke søger at frelse sig selv uden Hensyn til den Anden.»

9. Annet ledd rammer bare medvirkning som består i «Forledelse eller